

ELKÍSÉRÉS NÉLKÜLI GYÁSZ

Első világháborús magyar zsidó hősi halottak gyász híreinek antropológiai vizsgálata a budapesti magyar nyelvű zsidó lapokban

A Nagy Háború, a történelem első hosszan tartó totális háborúja, Magyarország felekezetei számára problémát jelentett abban a tekintetben is, hogy nem tudták hagyományos módon meggyászolni távol esett hozzátartozóikat. A zsidó hagyományban a gyászszertartások hangsúlyozottan az elhunyt földi maradványa köré rendeződnek. A gyászolók, a holtsttel foglalkozók közösségi feladatai szigorúan szabályozottak időhöz és térhez kötődnek. A távoli harctereken esett zsidó katonák gyakran külön, a zsidó szokásoknak nem megfelelően megszentelt földben, nem zsidó temetőben kaptak végső nyughelyet. Sok esetben gyász híruk is jóval a temetés után érkezett meg. Közösségi szinten viszont felértékelődött a gyász és az elhunyt által végbevitt hőstett narratív megjelenítése. A hősi rovatok a hazáért hozott áldozattá magasztosították a halál híreket és a hozzátartozók gyászát. Írásomban azt vizsgálom milyen gyással kapcsolatos narratív stratégiák jelentek meg a magyar nyelvű budapesti modernizáló (neológ, cionista) zsidó sajtó gyász híreiben.

A halál és gyász szerepe a kollektív tudatban

Robert Hertz szerint a halál a társadalmi tudat számára meghatározott jelentéssel bír, kollektív képzet tárgya.¹ Kunt Ernő viszont arra hívta fel a figyelmet, hogy az elmúlás is természeti törvény és minden társadalom vagy kultúra egyik legfontosabb feladata, hogy tagjait ennek a természeti törvénynek az elfogadására felkészítse. A nemzedékek során felhalmozódott tapasztalatokat megőrizze, rendszerbe foglalja és tovább adja az utódoknak. A közösségek fennmaradásához olyan hatékony viselkedési parancsokat kell

¹ HERTZ 2001. 73.

kialakítani és átörökíteni, hogy azok csoport valamely tagjának elvesztésekor támadó veszélyhelyzetek esetén világos közösségi útmutatásokat adjanak.² Kunt szerint a közösségi tradícióban rejlő kultúra feladata, hogy az egyén felkészülten találja magát szembe a mulandóság kihívásával. Ezen kívül feladata még, hogy csoport tagjait az elmúlás bénító tudatától felszabadítsák, és energiáit az életre irányítsák. Ezért a halálra vonatkozó emberi tudás, a kultúra állapotának megfelelő módon, jelképes formában nyernek megfogalmazást. Úgy vélte, hogy a halál beálltakor működésbe lép egy hagyományos társadalmi szokássor, amely csoport tagjainak tevékenységét haláleset alkalmával szabályozza. A temetkezési szokássor kollektív érvényű utasításokat tartalmaz arra nézve, hogy a társadalmi ranglétra különböző fokain álló személyeket milyen módon kell eltemetni. Rendelkezik továbbá a temetkezési ciklus időtartamáról, megszabja a holttest, temetésre való előkészítési módját, az élő környezettől való eltávolítását, illetve rendelkezik a halott mellé helyezendő tárgyokról. A szokássor intézkedik még az elhunytak földi maradványainak kijelölt helyéről, az elhunyt tiszteletéről. Végül viselkedési parancsokat tartalmaz arra nézve, hogyan kell gondoskodni az általában nemcsak személyi, de egzisztenciális veszteséget is szenvednek halott közvetlen hozzátartozóinak a normális közösségi életbe való visszavezetéséről.³

Gyász a zsidó hagyományban

A zsidó hagyományban, az közép-európai zsidóság legfontosabb törvénykönyve a Kicur Sulchan Aruch⁴ előírásai szerint, az apa, anya, fiú és lány, fivér, nővér, férj és feleség elvesztése után kötelező a gyász, további rokonok elvesztése után lehet gyászolni. A gyásznak különböző szakaszai vannak. Az első szakasz a temetés előtti az úgynevezett aninusz gyász. A második szakasz a temetés utáni az avilusz gyász. Az avilusz gyász áll gyászshébtől, harmincnapos gyászból, és gyászévből. Micvakötelesség ott állni a haldokló ember mellett, amikor a lélek távozik belőle. A halott szeméit, ha van fia, elsőszülött fiának kell

² KUNT 2003. 29.

³ KUNT 2003. 29.

⁴ A Kicur Sulchan Aruch az 1563-ban kiadott, Josef Karo által szerkesztett zsidó törvénygyűjteménynek a 19. századi közép-európai zsidóság számára készített kivonata. Rabbi Shlomo Ganzfried szerkesztette egybe. Munkámban dr. Singer Leó várpalotai főrabbi magyar fordítását használom

lezárnia. A Kicur Sulchan Aruch előírja, hogy a halottasház környékén ki kell önteni minden merített vizet, három ház távolságyira. Szintén előírás, hogy akinek olyan halottja van, akit meg kell gyászolnia, köteles a ruháit beszakítani. A behasítást állva kell elvégezni a nyakszegélytől lefele, mielőtt a halott arcát a sírban elfedik. A beszakítás helye, hossza attól függ, hogy a gyászoló milyen kapcsolatban állt az elhunytal. Akinek olyan rokona hal meg, aki után gyászolni köteles, amíg halottal foglalkozik a tiltó a parancsolatok alól nem, de az előíró parancsolatok (tevőlegesek) alól fel van mentve.⁵

A Kicur Sulchan Aruch előírja, hogy a halottat egy napon belül el kell temetni. A temetési szertartás befejezéséig a gyászoló nem veheti le a cipőit, nem mosakodhat, nem ülhet székre vagy kerevetre, tilos a házastársi érintkezés és a Tórával való foglalkozás. Mindezek az előírások a szombatra nem vonatkoznak.⁶ Szombaton tilos temetni, és akkor minden tevőleges szombatra vonatkozó micvekötelezettség (parancsolatok betartása) vonatkozik a gyászolóra is.⁷

A gyászra vonatkozó szabályok mellett az elhunyt földi maradványainak temetésre előkészítése és maga temetés is szigorú szabályokhoz kötött. A temetést megelőzően a test mosdatását majd fehér vászonruhába öltöztetését írja elő a Kicur Sulchan Aruch. A férfiakat taliszban, imaköpenyben temetik abban, amelyikben imádkozott.⁸

Témánk szempontjából érdekes még, hogy mit ír elő a Kicur Sulchan Aruch arra az esetre, ha valami probléma merül fel a testtel, egészen pontosan, ha nincs meg a holttest. A Kicur Sulchan Aruch előírja, ha valaki vízbe merült, vagy ha valakit nemzsidók öltek meg, de tetemét nem találják, addig nem lehet a temetési szertartást elvégezni, amíg kereséséről le nem mondtak. Ebben az esetben nem esedékes sem az aninusz, sem az avilusz gyásza. Az esetleges

⁵ A gyász első három napjában, akkor is tilos a munkavégzés, ha annyira szegény, hogy mások tartják el. A negyedik naptól a legszegényebbek a lakáson belül rejtve dolgozhatnak. Azonban a szombat és az étkezési szabályok betartása alól a gyászoló sem mentesül. Kicur Sulchan Aruch CXCIV. fejezet 6–9. pontok; CXCIV. fejezet 1–14. pontok; CCIII. fejezet 1–2. pontok; CCIV. fejezet 1–2. pontok.

⁶ Kicur Sulchan Aruch CXCVI fejezet.

⁷ Nagyünnepek első napján nem lehet temetni, kivéve, ha nem zsidó ássa ki a sírt. Kicur Sulchan Aruch CC. fejezet 1. pont.

⁸ Kicur Sulchan Aruch CXCVII. fejezet 1–12. pontok.

gyászolók számára még a házassági érintkezés is meg van engedve. Azonban ahogy lemondanak arról, hogy tovább keressék a holttestet, meg kell kezdeniük a gyászt. Ha pedig a gyász napjai letelte után találták meg és vitték sírba a halottat, nem kell újra a gyászolást megtartani. Ezzel szemben, ha valakinek az elhunyt az apja vagy az anyja volt, köteles ruháját megszakítani. Akinek közeli rokona halt meg, de nincs ott a haláleset, illetve a temetés helyszínén, akkor azon a helyen, ahol értesül a halálesetről, számolja gyásza napját attól az órától, hogy megtudta.⁹

A neológ magyar-zsidó háborús hősi halott

Az emancipáció és a társadalmi szerepvállalás lehetővé tette a közép-európai zsidóság számára is a modern nemzeteszmékkel való azonosulást. A Nagy Háborúban ez gyakran a zsidó univerzalizmussal került ellentmondásba. A különböző nemzeteszmékhez csatlakozó izraelita felekezetűek egyrészt az adott nemzet háborús céljaival és propagandájával azonosultak, másfelelő a zsidóság múltjában és a judaizmusban próbálták megkeresni az új helyzet előképeit.¹⁰

Az Osztrák-Magyar Monarchia zsidósága eltérő módon és formában fejezte ki az állam iránti lojalitását Habsburg-Ausztriában és Magyarországon. Habsburg-Ausztria politikai, dinasztikus elvek mentén szerveződött, és így a Monarchia osztrák részében nem létezett állami szinten megjelenített nacionalizmus sem etnikai, sem nyelvi-kulturális értelemben. Ausztria zsidó polgárai úgy tudtak lojálisak maradni az államhoz, hogy nem kellett egyetlen nemzeti identitással sem azonosulniuk.¹¹ A magyar politikai elit Magyarországot nemzetállamként határozta meg, és elvárta zsidó lakosaitól, hogy az uralkodó magyar, nyelvi-kulturális alapú nemzetkonceptiót adaptálják. Magyarországon a zsidó diskurzusokat kettős lojalitás: Dinasztia és nemzet iránti elköteleződés jellemezte. Habsburg-Ausztriában, akárcsak Magyarországon, a zsidó irányzatok mindegyike azonosult a Monarchia világháborús céljaival. Úgy érezték, hogy ez a háború szent zsidó háború is egyben, amelynek egyik fontos feladata, hogy megmentse Osztrák-Galicia zsidó lakosságát az orosz zsarnokságtól.

⁹ Kicur Sulchan Aruch CCIV. fejezet 4. pont.

¹⁰ GLÄSSER – ZIMA 2015. 149.

¹¹ ROZENBLIT 2001. 4, 9.

Így egyszerre demonstrálhatták az állam és a zsidóság iránti szolidaritásukat.¹²

A Pesti Izraelita Hitközséghez közelálló, ám ahhoz szervezetenként nem kötődő neológ lap az *Egyenlőség* úgy azonosult háborúval és annak céljaival, mintha a háború zsidó ügyért is zajlana és a központi hatalmak háborús céljai között az oroszországi zsidókat ért sérelem megtorlása is ott lett volna. Szembe állították a Monarchia által megtestesített szabadságot és kultúrát az Oroszországnak tulajdonított elnyomatással és barbársággal.

„Revanche Kisenevért, Homelért, Bialisztokért, revanche a kievi pörökért és razziákért, halálos éjekért és rettentő napokért, revanche, mely nem a politika teóriáiból fakadt ki, hanem melyet a felséges élet érlelt lassan, revanche a rabságban töltött századokért. Ennek a háborúnak tehát mégis a revanche jegyében járszódott le sok csatája.”¹³

– írta az *Egyenlőség* 1914 végén.

Gyakran érte a vád a zsidókat, hogy képtelenek a hősiesség, önfeláldozó cselekvésre. Ennek cáfolatára a Makkabeus-szabadságharc példáját használták fel, és egyúttal át is értelmezték azt. A Makkabeus-szabadságharc hősei ebben az értelemben nem az Örökkévaló utasításait végrehajtó jámbor zsidók, hanem önfeláldozó harcosok, akiknek utódai a hazáért, a nemzetért a jelenben is képesek erre.

„Föl kellett támadnia egyre nagyobb mértékben a cselekvő hősiesség hagyományának, az őskori makkabeus-példának [...] Jobban, mint valaha ünnepeljük a makkabeus-émlékezetet, mert nem a faji közösség dicsőségének értékeljük, nem olyan típusnak nézzük, amely csak a zsidóságot illetné, hanem az erkölcsi hősiesség örök előképének, amely polgárosult emberiség minden tagjának útmutatója. [...] Azért a magyar zsidók chanuka-ünnepükön szent tanúságot tesznek arról, hogy az emlékezet lángjait a hazafias eszmék közös oltárán gyújtják föl és a hősiesség hagyományát magyarokul, más vallású magyarokkal együtt, vérük közös áldozásában pecsételik meg. Közös eszmény

¹² ZIMA 2013.

¹³ Revanche *Egyenlőség* 1914. szeptember 6. 1–2.

és közös hősiesség: ez Makkabeus-örökségünk, nekünk magyar zsidóknak!”¹⁴

– írta az *Egyenlőség* 1915-ben.

Szintén gyakori vád volt a zsidókkal szemben, hogy kibújnak a katonai szolgálat alól, ezért *Egyenlőség* már a háború elején felhívást tett közzé, melyben kérték az olvasók közreműködését, hogy adatokat gyűjthessenek katonákról, hősi halottak, sebesültekről, kitüntetettekről, testületek, intézmények munkásságáról a háborús jótékonyság területén. A fent említett vád elhárítására a zsidó hősiesség és önfeláldozás bemutatásához apologetikus céllal az *Egyenlőség* gyakran vett igénybe olyan külső forrásokat, mikor az elesett zsidó katona hősiesség magatartását, nemzsidó felettese méltatja.

„Singer József, a székesfehérvári Singer Ede könyvkiadó cég tulajdonosának a fia és üzlettársa, a most folyó nagy lengyel csata első napjaiban váltotta meg fegyvereink győzelmét áldozatával. A 10. huszárezred gépfegyverosztagába volt beosztva, mint egészségügyi vezetőkaplár és orvoshelyettes és öt hónap óta legalább 30 csatájának tüzeiben kötözgette a sebesültjeit oly odaadással, hogy visszatérő bajtársai, közöttük parancsnoka, Szántay százados mindig felkeresték szüleit és nem győzték eléggé magasztalni a derék, snájdig fiút. Utóbbi időben sokat gyengélkedett, mégsem kért szabadságot, hanem hősi huszárezredével együtt ő is feküdt a lövészárokokban és a limanovai csata szörnyű péntek éjjelén golyótól találva esett el. Máltó ivadéka volt egy híres rabbi-családnak, hadi útjai közepette sokszor részvétellel írt a lengyel zsidók sok szenvedéseiről, egy imaházuk szent iratait egyszer maga ásta el a legrejtettebb pince alján, a tórafüggönyt elégette, a ház mezuzáit magával vitte, nehogy az épület egészen az oroszok vandalizmusában áldozatul essék. A ’kedves Józsink’ haláláról Mattyasovszky tábori lelkész értesítette a szülőket azon a levelezőnapon, melyet még utolsó nap, chanuka előestéjén, írt haza.”¹⁵

¹⁴ Mezei Ernő: A zsidó hősi kultusz. *Egyenlőség* 1915. november 28. 1.

¹⁵ Háború körül. Elesett hősök. *Egyenlőség* 1915. január 3. 5–7.

A társaiért, a hazáért akár meghalni is hajlandó magyar zsidó hőstípust formálta meg az *Egyenlőség* hadi a frontról szóló tudósításokban. Ezekből a beszámolókból az önfeláldozó harc és a végsőkig való kitartás képei rajzolódtak ki. A Birodalomért, a nemzetért életüket áldozó magyar zsidó hősöknek a neológ és persze a cionista lapok is állandó külön rovatot szenteltek. Ebben a kontextusban kell értelmezni Dr. Deutsch Jenő hősi haláláról szóló híradást az *Egyenlőségben*.

„Dr. Deutsch Jenő, a 17. honvédgyalozezred zászlósa, San melléki harcokban október 16-ikán súlyos sebet kapott, melyben a tovarohanó csata hevében segíteni nem lehetett és a büszke bátor tiszt, nehogy orosz fogságba kerüljön, önmaga vetett véget életének. Rendkívül rokonszenves, kedves modorú, becézett aranyifja volt a székesfehérvári társaságnak, nagyképzetségű, nagy reményekre jogosító fiatal tagja az ügyvédi karnak, melynek legkeresettebb irodatulajdonosa azonnal az oklevele megszerzése után társává fogadta. Apja Deutsch F. A. kereskedő, úgyszintén anyja, derék jó zsidók, kik az e héten kiadott gyászjelentésben sok százezrek büszke panaszát hallatják: legrágábbunkat adtuk a hazának!”¹⁶

A fiatal zsidó tiszt tehát az önfeláldozásában odáig ment, hogy felvállalta a zsidó hagyományban szereplő legsúlyosabb bűnök egyikét az öngyilkosságot is. Az öngyilkosok temetésével kapcsolatos előírásokat a gonosztevők temetésével együtt tárgyalja a Kicur Sulchan Aruch.¹⁷

Lojális cionista hős

A magyar nemzettel való azonosulás, egybeolvadás helyett a cionista *Zsidó Szemle* – mely a Magyarországi Cionista Szervezet szócsövének volt tekinthető – a nemzet, a birodalom, a dinasztia iránti feltétlen lojalitást hirdette. Álláspontjuk szerint miután a cionista nemzeti, területi aspirációk nem Közép-Európában voltak, így a zsidó nemzeti érdekek, nem álltak ellentétben a magyar nemzeti érdekekkel, szemben a többi magyarországi nemzetiség nemzeti törekvéseivel.

¹⁶ Háború körül. Elestett hősök. *Egyenlőség* 1915. január 3. 5–7.

¹⁷ Kicur Sulchan Aruch CCI. fejezet 1. pont.

„E komoly pillanatban átérezzük azt, hogy a monarchiának egyik fájós kérdése a nemzetiségi probléma. A sokféle centrifugális törekvés közepette e monarchiában az uralkodó család képviseli a hatalmas centripetalis erőt. Ha ily hatalmas összekötő kapocs leválik, úgy érezzük, mintha a föld megmozdulna s földalatti morajt hallanánk. S ha körülnézünk, azt látjuk, hogy minden nemzetiség kifelé gravitál. Csak a magyarság nem gravitál kifelé. S a zsidóság sem. Elfogultság vagy gyűlölet elvitathatja, de tény hogy a magyarság s zsidóság jövője egybe van forradva a négy folyó s három bércnek földjén. S merényletet követ el az igazság ellen, ki meggyanúsítási célzattal azt meri állítani, hogy a zsidó fajtság vagy akár nacionalitás tudata nem egyezik meg a legintranzigensebb hazafisággal.”¹⁸

A neológia felől többször érte a cionistákat hazafiatlanság vádja. Ezzel szembeni védekezésül, a haza iránti hűséget bizonyítandó, a neológiához hasonlóan, a zsidó hagyományból merítve szólították fegyverbe a cionista ifjúságot.

„Makkabéusok! Hisszük és reméljük, hogy szavunk már nem fog benneteket a szülői ház békés hajlékában találni, hisszük és reméljük, hogy ti szívetek sugallat követve már a harc tüzeiben mutatjátok meg, hogy él még bennünk a Makkabéusok hősi szelleme! Ellenfeleink szörnyű és hamis váddal illetek minket, hogy megnehezítsék munkásságunkat. [...] Mindegyikünknek kivétel nélkül kötelessége a haza védelme. Jelentkezzetek önként katonai szolgálatra!”¹⁹

A cionista mozgalom első világháborús hősi halottait olyan hősöknek mutatták be, akik egyszerre voltak elkötelezettek a zsidó nemzeti mozgalom ügye, és a haza védelme iránt. Ebbe a rendszerbe illeszkedett dr. Dömény Lajos hősi haláláról szóló tudósítás. Dömény volt magyarországi cionista mozgalom egyik első vezető személyisége, és szerkesztője az első jelentősnek mondható cionista lapnak, a Zsidó Néplapnak. Dömény Lajos így egy személyben lehetett a zsidó nemzeti mozgalom kultikus háborús hőse, és a cionista hazafiság és lojalitás jelképe.

¹⁸ Judaeus Pencion: Ferenc Ferdinánd trónörökös *Zsidó Szemle* 1914. július 1. 1.

¹⁹ Felhívás *Zsidó Szemle* 1914. szeptember 1. 1.

„Benne láthattuk, hogy a jó eszmék soha nem ütköznek össze az emberben, sőt egymást támogatják, leginkább pedig akkor, ha az ember azokat nem eszköznek használja, ha az eszmék nem csak a szájban vannak, hanem cselekvésre buzdítják az embert. A milyen kiváló cionistát, olyan kiváló hazafit vesztettünk benne. Hazafiasságról keveset beszélt, de annál többet cselekedett hazafias érzéstől. Ő a hazájában a cionizmusnak és a cionizmusban hazájának akart érvényt szerezni. [...] És hogyan vonult a mi szeretett barátunk a háborúba? [...] Távozása előtt pedig maga köré gyűjtötte barátait, bátorította és lelkesítette a harcba vonulókat, rajongással beszélt a magyar honvéd bátorságáról, az itthonmaradottaknak pedig a lelkekre kötötte, hogy teljesítsék kötelességeiket. És nincs közöttünk senki, de senki, a ki kötelességét nem teljesítené!”²⁰

Meira Weisz szerint a gyász mechanizmusát egyfelől a gyászolók személyes reakciói, másfelől a társadalom által konstruált érzelmek, gyakorlatok és ideológiák együttesen hozzák létre. Szerinte a háborúban elesettekért viselt gyász, a hozzájuk kapcsolódó megemlékezés különösen nagy jelentőséggel rendelkezik a nemzeti szolidaritás kontextusában. Úgy vélte, hogy harc közben elesni annyit jelent, mint a nemzet szolgálatában meghalni, következésképpen az eseményt nemzeti jelentéssel kell felruházni. Az elesettekért viselt gyász, a róluk való megemlékezés rendszerint nemzeti hőrendszer formájában jut kifejezésre, amelyben az áldozatok szimbolikus halhatatlansága megerősíti a haza szentségét és a nemzeti közösség hegemoniáját.²¹ A zsidó háborús részvételt és elköteleződést megkérdőjelező sztereotípiákkal szemben ezeknek a beszámolóknak a célja az emlékéllításon túl hősiesség és a magyar nemzet iránti messzemenő elkötelezettség reprezentálása volt. A tudósításokban a magyar-zsidó katona a nemzsidó honfitársaival együtt harcoló, együttthaló magyar nemzeti hősként jelenik meg.

²⁰ Bisseliches Mózes: Dr. Dömény Lajos. *Zsidó Szemle* 1914. szeptember 20. 2.

²¹ WEISZ 2001. 350

IRODALOM

HERTZ, Robert

- 2001 A halál, mint kollektív képzet. In: Berta Péter (szerk.): *Halál és kultúra. Tanulmányok a társadalomtudományok köréből. I.* Janus/Osiris, Budapest. 11–79.

GLÄSSER, Norbert – ZIMA, András

- 2015 The emperor-king's Hungarian Maccabees: the components of Hungarian Jewish First War Propaganda. In: Z. Karvalics, László (Ed.): *Information History of the First World War.* L'Harmattan Publishing, Budapest.

KUNT Ernő

- 2003 Halál, kultúra, társadalom. In: Bán András – Kotics József (szerk.): *Az antropológia keresése. Válogatott tanulmányok.* L'Harmattan, Budapest. 29–32.

ROZENBLIT, Marsha L.

- 2001 *Reconstructing a National Identity. The Jews of Habsburg Austria during World War I.* Oxford University Press, Oxford.

WEISZ, Meira

- 2001 Gyász, megemlékezés és kollektív identitás a mai izraeli társadalomban. In: Berta Péter (szerk.): *Halál és kultúra. Tanulmányok a társadalomtudományok köréből. I.* Janus/Osiris, Budapest.

ZIMA András

- 2013 Az „örök zsidó kérdés” Első világháborús neológ és cionista csoportstratégiák a felekezeti sajtóban. *HaCofe* 7. Tematikus szám: MMXIII Vol I. Nr. 1. <http://orzse.hu/hacofe/vol7/zima-orokzsidokerdes-egylenloseg2013.htm>

MOURNING WITHOUT GOING WITH

The study analyses the structure of the war obituaries published by the Hungarian Neolog and Zionist press. The Hungarian language Jewish press (*Egyenlőség*, *Zsidó Szemle*) create a modern forum that served both as a medium for the flow of information and a tool of cultural change. The publications reflect wider social processes within the information ecosystem, whereas the ‘facts’ found in them can give an insight solely into the ambitions of the editorial circle and the institutional elite behind the certain paper. The obituary, which is part of the war propaganda and hero worship that mobilised the Jewry shows similarities within the Central European Ashkenazi population. In the Central European states the Jews who were granted civil rights identified with the modern notions of national identity – within varying frameworks.

From the time of death to the burial, the mourner's sole responsibility is caring for the deceased and preparing for the burial. This period is known as *aninut*. During this time, the mourners are exempt from all positive commandments, because the preparations take first priority. This period usually lasts a day or two; Judaism requires prompt burial. During the war it was difficult for the relatives to mourn their heroes in traditional Jewish way.

